

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Teze diplomové práce

**Sociální exkluze a inkluze na příkladu sociálně vyloučené
lokality Prunéřov u Kadaně**

Mgr. Miroslava Lizáková

Souhrn

Předkládaná diplomová práce se v obecné rovině zaměřuje na fenomén sociální exkluze a inkluze, jež je sledována na příkladu sociálně vyloučené lokality Prunéřov u Kadaně v Ústeckém kraji. Po obsahové stránce se práce věnuje romské národnostní menšině, která je jednou ze skupin nejvíce postiženou sociálním vyloučením v České republice. Zabývá se jejich přístupy k různým aspektům běžného života a to i s ohledem na jejich historii a kořeny. První část práce je psána v teoretické rovině a je zaměřena na prezentaci nastudovaných odborných informačních zdrojů dotýkajících se konceptů sociální exkluze a inkluze. Je zde nastíněn proces sociálního začleňování a popsána terénní sociální práce jako nástroj pro sociální začleňování. Empirická část je zaměřena na zjištění odpovědi na výzkumnou otázku, jak příslušníci vybrané komunity sami vnímají sociální exkluzi a jak hodnotí sociální služby poskytované Centrem sociálních služeb za účelem prevence a boje proti sociální exkluzi. Pro dosažení cíle je využit kvalitativně orientovaný výzkum, jenž se opírá o zúčastněné pozorování a provedení polostrukturovaných rozhovorů s vybranými zástupci uživatelů služeb. Díky této zpětné vazbě od obyvatel, kterým jsou služby určeny, je možné získat nové podněty pro další vývoj a realizaci služeb. Terénní výzkum je proveden v sociálně vyloučené lokalitě Prunéřov u Kadaně.

Klíčová slova: sociální exkluze, sociální inkluze, chudoba, stigma, sociálně vyloučená lokalita, identita, etnicita.

Úvod

Česká republika se již řadu let řadí k zemím, kde se objevuje a řeší problém sociálního vyloučení. Důvodem k odsouvání určitých osob a sociálních skupin na okraj společnosti (marginalizace) či mimo ni (exkluze) je reálné či jen připisované porušování právních a etnických norem, zvyků, modelů a základních hodnot většinové společnosti. Předmětem sociální exkluze jsou často příslušníci etnických minorit. V tomto ohledu jsou v českém prostředí nejpostiženějším etnikem Romové. Podpora a snaha o začlenění určité části této skupiny, jež je sociálně vyloučená, do společnosti je tématem skloňovaným v různých podobách politiky, odborníky i širokou veřejností. Toto téma, které v poslední době plní přední stránky informačních médií, je vnímáno jako celospolečenský problém. Boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení je v současném sociálněpolitickém diskursu prioritním tématem a heslem strategií sociálních politik většiny zemí EU.

Cíl práce a metodika

Cílem předkládané diplomové práce je zjistit, jak sami příslušníci vyloučené lokality Pruněrov u Kadaně vnímají svoji situaci a jak hodnotí sociální služby, které jsou jim poskytovány Centrem sociálních služeb za účelem prevence a boje proti sociální exkluzi.

Pro dosažení cíle je využit kvalitativně orientovaný výzkum. K rozboru písemných sdělení o projektu „Centrum sociálních služeb – Komplexní program integrace obyvatel Pruněrova a Kadaně do společnosti“ je využita kvalitativní obsahová analýza dokumentů. Další využitou technikou sběru dat bylo zúčastněné pozorování, které patří mezi nejdůležitější metody kvalitativního výzkumu. Poslední a neméně důležitou metodou pro sběr dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor.

Při výběru vhodného výzkumného vzorku je využita technika prostého záměrného výběru. Tato technika umožňuje zvolit bez použití jiných strategických metod informátory, kteří jsou determinováni pouze tím, že s účastí na výzkumu souhlasí a jsou pro něj vhodní, tudíž splňují předem stanovená kritéria. Do těchto kritérií patří věk, bydliště, status uživatele sociální služby a to, že se informátor hlásil k romskému etniku. Výzkumný vzorek tvořilo dvanáct osob, z toho sedm žen a pět mužů.

Výzkumné šetření bylo provedeno v sociálně vyloučené lokalitě Pruněrov u Kadaně. Data byla sbírána od 3. listopadu 2014, kdy byl osloven první dotazovaný, do 30.

ledna 2015, kdy byl poslední rozhovor přepsán do písemné podoby, tzv. transkriptu. Vstup do terénu nebyl náročný, jelikož autorka práce působí v sociálně vyloučené lokalitě již čtyři roky a dotazované osobně zná. Polostrukturované rozhovory s obyvateli lokality probíhaly v kontaktní místnosti sociální služby Terénní programy v Centru sociálních služeb, protože v domácím prostředí obyvatel nebyly vhodné podmínky.

Výsledky a závěry výzkumného šetření

Předkládaná diplomová práce byla zaměřena na fenomén sociální exkluze a inkluze. V teoretické části práce byla popsána problematika sociálního vyloučení. Dále byla představena zásadní díla, která byla na toto téma publikována. Kromě sociálního vyloučení seznámila čtenáře s marginalizací a pastí chudoby. Byl zde nastíněn problém sociálně vyloučených lokalit, jejich vznik a způsob života v lokalitě. Po obsahové stránce se diplomová práce věnovala romské národnostní menšině, která je jednou ze skupin nejvíce postiženou sociálním vyloučením v České republice. Specifika romské minority nebyla definována jen v současném časovém horizontu, ale i v tom minulém, neboť pohledem do minulosti česko-romských vztahů lze nalézt některá vysvětlení komplikované situace, ve které se dnes romská minorita nachází. V souvislosti s romským etnikem byl zmíněn problém rasismu a diskriminace. V závěru teoretické části byly představeny možnosti boje se sociální exkluzí v podobě sociálního začleňování za pomoci terénní sociální práce.

Empirická část práce se zabývala zjištěním odpovědi na výzkumnou otázku pomocí vlastního terénního výzkumu. Z polostrukturovaných rozhovorů všech dvanácti informátorů vyplynulo, že nejsou spokojeni s tím, že žijí v sociálně vyloučené lokalitě, ale zároveň si uvědomují, že toto je jediná možnost bydlení, na kterou jsou momentálně schopni se svými finančními prostředky dosáhnout. Dříve se snažili informátoři lokalitu opustit, ale nyní si jsou vědomi drahého bydlení ve městě a bojí se ztráty bydlení v důsledku dluhu na nájemném. Po započetí spolupráce Města Kadaň s Agenturou pro sociální začleňování, vypracování a schválení Strategického plánu Radou města je vyšší pravděpodobnost získat finanční prostředky z operačních programů evropských fondů, které je možné využít na rekonstrukci jednotlivých budov a financování sociálních služeb v lokalitě. Cílem Evropského sociálního fondu je podpořit vysokou úroveň zaměstnanosti a kvalitních zaměstnání, mobilitu pracovních sil, povzbudit k vyšší úrovni vzdělávání a

výcviku, podporovat rovnost pohlaví, rovné příležitosti a nediskriminaci a podpořit sociální začleňování a boj s chudobou.

Všichni informátoři kladně hodnotili sociální služby poskytované Centrem sociálních služeb. Preferují nejen služby zaměřené na dospělé, ale velký zájem je i o služby zaměřené na děti. Každému z informátorů pomohly a nadále pomáhají sociální služby vyřešit problémy, které se pojily s bydlením, zaměstnáním, vzděláváním, dluhy, sociálními dávkami atd. Zrušení poskytování sociálních služeb by mělo negativní vliv na jejich život v lokalitě. Nejvíce využívanými službami jsou Terénní programy, které pomáhají nejen jednotlivcům, ale i celým rodinám prostřednictvím odborného sociálního poradenství v oblasti zaměstnávání, vzdělávání, dluhů a bydlení. Další velice potřebnou službou je Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, které podporuje děti v aktivním trávení volného času, motivuje je k následnému studiu na střední škole po dokončení základního vzdělání a poskytuje možnost využít prostorů k domácí přípravě dětí do školy. Tyto služby využívají zpravidla skoro každý den. Závěrem lze konstatovat, že sledovaná sociální lokalita prošla jistě pozitivním vývojem v rámci zkvalitnění života, nicméně k aktivní integraci a kontaktu obyvatel z a mimo lokalitu nedochází a na obou dvou stranách bude proto nutná změna.

Kvalitativní výzkum prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů jednoznačně dokázal potřebnost sociálních služeb v lokalitě. Odpověď na výzkumnou otázku, jak sami příslušníci vyloučené lokality Pruněřov u Kadaně vnímají svoji situaci a jak hodnotí sociální služby, které jsou jim poskytovány za účelem prevence a boje proti sociální exkluzi, zdůraznila potřebnost terénní sociální práce, která je základním nástrojem k sociální integraci. Díky terénní sociální práci mohou lidé žijící v sociálně vyloučené lokalitě řešit bytovou situaci, zadluženost, hledat a získat zaměstnání, ulehčit svým dětem cestu ke vzdělání a získat tak nové sociální kontakty, protože zajišťuje základní kontakt mezi obyvateli sociálně vyloučené lokality a institucemi.

Vybrané zdroje

ATKINSON, A. B. *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 978-0-19925-249-7.

GOFFMAN, E. *Stigma*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.

HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-868998-76-8.

HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů. Člověk v tísní o.p.s.* v nakladatelství Lidové noviny, 2002.

LOZOVIUK, P. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-752-0.

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3.

SILVER, H. *Social exclusion and social solidarity: Three Paradigms*. International Institute for Labour Studies, 1994. ISBN 978-9-29014-553-0.

SIROVÁTKA, T. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2002. ISBN 80-86251-13-6.